

Vertinimo raiška mokslinio stiliaus tekstuose

SAULIUS DAMOŠIUS

Vilniaus universitetas, Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius

El. paštas: sauliusdamosius@gmail.com

Straipsnyje aptariami mokslinio stiliaus neautorinių tekstų subjekto charakterizavimo būdai, jų dažnumas, taip pat kokie veiksmažodžiai eina autorinės kalbos įvedamųjų sakinių tariniu. Nustatyta, kad mokslinio stiliaus tekstų citatų įvadinėje dalyje dažniausiai vartojamas veiksmažodis *rašyti*. Šalia citatų dažniausiai pateikiama tik autoriaus pavardė. Paaiškėja, kad lietuvių autoriai visiškai nėra linkę reikšti subjektyvios nuomonės cituojamo autoriaus ir / ar jo teksto atžvilgiu.

Raktažodžiai: vertinimas, citata, citavimas, tiesioginis citavimas, netiesioginis citavimas, subjektas

---

Pagrindinis šio straipsnio tikslas – aptarti ir palyginti neautorinių tekstų subjekto charakterizavimo būdus, jų įvairovę ir specifiką, išsiaiškinti, kokie veiksmažodžiai eina autorinės kalbos įvedamųjų sakinių tariniu. Tiriamasis objektas yra humanitarinių mokslų knygų citatos.

Vertinimas – sudėtingas reiškinys. Birutė Ryvitytė vertinimą supranta kaip išreikštą kalbančiojo / rašančiojo (adresanto) požiūrį į ką nors kaip pageidaujamą arba nepageidaujamą. S. Hunston ir G. Thompsonas apibrėžia vertinimą kaip kalbančiojo arba rašančiojo nusistatymą, poziciją, požiūrį arba jausmus reiškinių arba propozicijų, apie kurias jis kalba, atžvilgiu (Hunston, Thompson, 2000: 5).

Kalbančiojo arba rašančiojo nuomonė rodo jo asmeninius įsitikinimus ir vertybių sistemą tos visuomenės, kuriai jis atstovauja.

B. Ryvitytė išskiria tris pagrindines vertinimo funkcijas (Ryvitytė, 2005: 96):

1. Pagrindinė vertinimo funkcija – pranešti adresatui (skaitančiajam) tai, ką mano arba jaučia adresantas (rašantysis) kokio nors reiškinio, objekto atžvilgiu. Kadangi adresanto nuomonė neišvengiamai remiasi ideologinėmis prielaidomis, jis išsako daugiau negu vien savo asmenines mintis (savo požiūrį). Kiekvienas vertinimo aktas atspindi bendrą visuomenės vertybių sistemą ir padeda tą sistemą kurti. Išsakyta adresanto nuomonė atskleidžia ideologiją tos visuomenės, kuri sukūrė tą tekstą.

2. Antroji vertinimo funkcija – kurti ir palaikyti rašančiojo (adresanto) ir skaitančiojo (adresato) santykius. Šie santykiai dažniausiai grindžiami bendromis vertybėmis, nuostatomis ir reakcijomis, kurių skaitytojui, esančiam priklausomoje pozicijoje, nesuteikiama progos užginčyti.

3. Trečioji funkcija yra diskurso organizavimo funkcija. Dažniausiai vertinimas pasirodo diskurso ribiniuose taškuose signalizuodamas teksto organizaciją.

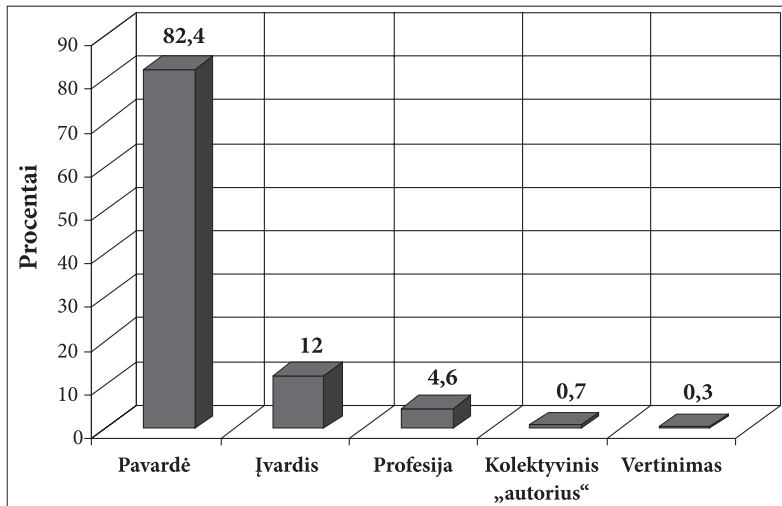
Kaip matyti iš šių pagrindinių funkcijų, vertinimas yra labai svarbus išsakant asmeninę nuomonę tam tikro reiškinio ar objekto atžvilgiu.

NEAUTORINĖS KALBOS SUBJEKTO APIBŪDINIMAS

Tiesioginis (citata) ir netiesioginis citavimas (perfrazavimas) susijęs su kitu tekstu, kitaip sakant, su neautorinės kalbos subjektu. Tokiu subjektu galime vadinti autorių, kurio mintys cituojamos ar perpasakojamos. Norėdamas iliustruoti, praplėsti savo skelbiamą mintį autorius remiasi kitų autorių mintimis, senomis foninėmis žiniomis. Pagal komunikacinę intenciją, būtinybę autorius parenka cituojamąjį tekstą ir perkelia jį į autorinį (savo) tekstą. Vyksta savotiška kalbos bei raškos priemonių atranka. Iš neautorinio teksto citata paimama kaip svarbiausias viso teksto elementas ir tarsi „svetimkūnis“ perkeliama į naują aplinką, į autorinį tekstą. Kiekvienas autorius rašo skirtingu stiliumi, todėl labai sunku kito asmens mintį ar žodžius įterpti į autorinį tekstą. Neautorinė kalba veikia autorinę kalbą. Kurdamas savo tekstą autorius jau galvoja apie citatą, kaip ją įtraukti į savąjį tekstą. Tai turi įtakos tiek jo teksto sintaksinei struktūrai, tiek stiliui.

Analizuojant mokslinius tekstus, svarbu atkreipti dėmesį į tai, kaip teksto autorius apibūdina neautorinės kalbos subjektą. Svarbu ir tai, koks autoriaus santykis su skelbiama informacija: pritariama jai ar ne.

Subjektas gali būti pristatomas įvairiai: gali būti nurodoma tik cituojamo autoriaus pavardė (kartais ir vardas), mokslinių tyrimų subjektas apibūdinamas pagal profesiją, įvardijamas asmeniniu įvardžiu *jis*, gali būti nurodytas kolektyvinis „autorius“, pateikiama vertinamoji informacija cituojamo autoriaus ar jo teksto atžvilgiu. Neautorinės kalbos subjekto charakterizavimo būdų pasiskirstymas pavaizduotas diagrama (žr. pav.).

Pav. Neautorinės kalbos subjekto charakterizavimo būdų dažnumas (%)

Kaip matyti iš diagramos, mokslinio stiliaus teorinio postilio tekstuose, apibūdinant neautorinės kalbos mokslinių tyrimų subjektą (autorių), dažniausiai nurodoma tik jo pavardė. Tokių atvejų užfiksuota 82,4% – beveik septynis kartus dažniau negu asmeninio įvardžio *jis*. Kitų subjekto įvardijimų randame dar mažiau. Pavardė tiksliai pažymi minimą subjektą. Pvz.:

V. Cousinas taip pat pareiškė, kad menotyrininkai galėtų imti pavyzdį iš fizikų ir chemikų, plačiai taikančių eksperimentą ir indukcijos metodą, gerai suprantančių kietojo kūno sandarą. GaižMS 20

Pasak *M. Grochovskio*, „tai pačiai klasei priklausantys žodžiai turi panašią semantinę struktūrą ir daugmaž tokį pat sudėtingumo laipsnį“. GuE 70

A. Martinė nuomone, nesą ko stebėtis, jog balsines fonemas skirianti kiekybė. PakLBKP 90

Mokslinio stiliaus darbuose, be tiesiogiai įvardijamo subjekto, pasitaiko atvejų, kai cita-tos autorius nurodomas netiesiogiai per jam priskiriamą veikalą, pvz.:

1995 m. Sankt-Peterburge išleistame *A. Gerdo* „*Etnolingvistikos įvade*“ ši disciplina suprantama kiek kitaip: „Etnolingvistika – tai tarpinė disciplina tarp kalbotyros, etnografijos ir sociologijos, o jos objektas – kalbos santykis su etnosu ir etnos santykis su kalba“. GuE 9

Galima daryti išvadą, kad tokia tendencija susijusi su teorinio postilio pagrindine komunikacine intencija. Adresantas nori perteikti tam tikros mokslo (šiuo atveju humanitarinių mokslų) šakos mokslinius atradimus, turimas žinias, supažindinti adresatą su eksperimentų rezultatais ir jais grindžiamais teoriniais apibendrinimais. Abiejų komunikacijos akto dalyvių žinių fonas beveik nesiskiria, todėl adresantui nėra būtina išsamiau charakterizuoti subjektą. Priešingai nei mokomųjų tekstų, teorinio postilio tekstų adresatas paprastai geba sintetinti pateiktą informaciją su jau turimomis foninėmis žiniomis (informacija), jo dėmesys sutelkiamas į perteikiamą informaciją. Dėl šių priežasčių tokiuose tekstuose nepateikiama išsami subjekto charakteristika, nurodoma tik jo pavardė (kartais ir vardas).

Antrąją neautorinės kalbos subjekto charakterizavimo būdų dažnumo poziciją užima asmeninis įvardis *jis** (12,0%). Asmeniniai įvardžiai (*jis, ji*) paprastai nurodo asmenis ir daiktus. Kaip teigiama „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“, „jie nurodo asmenis pagal santykį su bendravimo (komunikacijos) akto dalyviais“ (DLKG, 1997: 256). Specifinis jų bruožas yra tas, kad jie įvardija asmenis arba daiktus, apie kuriuos kalbama, bet kurie patys nedalyvauja bendravimo akte. Vartojami, kai asmuo įvardijamas tikriniu daiktavardžiu anksčiau nei pateikiama citata. Pvz.:

J. Ruskino sekėjas, jo idėjų skeidėjas ir savarankiškas mąstytojas buvo *Williamas Morrisas* (1834–1896). Tiesa, šis įvairiais talentais apdovanotas žmogus – poetas, dailininkas, architektas, dizaineris, pedagogas ne itin mėgo metafizines tiesas. *Jis* prisipažino, kad „visuomet jautė didelę meilę žemei ir žemiškam gyvenimui ir aistringą potraukį žmonijos praeičiai“. GaižMS 34

Tačiau *Rossas*, skirtingai nei *Kantas*, polinkio nuslopinimo nelaikė pareigos pagrindu. *Jis* pabrėžė, kad pareiga neįžeisti kitų yra vis dėlto pirminė ir kad ji lemia kitą pareigą – pasipriešinti polinkiui. BarXXAMF 45

* Teiginys, kad asmeninis įvardis *jis* apibūdina subjektą, vartojamas sąlygiškai laikantis vienodumo principo, t. y. priderinant prie kitų subjekto charakterizavimo būdų. Iš tiesų asmeninis įvardis *jis* tekste tik pavaduoja tikrinį daiktavardį.

Vienas iš šios grupės atstovų Glatter (1972) teigia, kad švietimo institucijos savo svarbiausiais parametrais iš esmės skiriasi nuo kitų tipų organizacijų, tad švietimo administravimas turi iš principo skirtis nuo kitų veiklos sričių administravimo. **Jo** manymu, švietimo vadovų rengimas turėtų tiesiogiai sietis su konkrečia jų veikla. ŽelŠV 23

Mokslinio stiliaus tekstuose asmeniniai įvardžiai vartojami kaip viena sakinių siejimo priemonių. Vengiant tų pačių žodžių kartojimo, sakinių siejimas įvardžiais būdingas ir humanitarinių mokslų tekstams. Audronė Bitinienė pastebi, kad „kontekste asmeniniai įvardžiai atlieka panašią sintaksinę funkciją kaip ir leksiniai kartojimai: implicitiškai pakartoja kito sakinio žodžius (sąvokas), bet dėl savo reikšmės abstraktumo ryšio nepabrėžia, neakcentuoja“ (Bitinienė, 1983: 42). Pvz.:

Iš tikrųjų N. Trubeckojus balsių ilgumą gali traktuoti kaip geminacijos fonetinę išraišką tik todėl, kad laikosi kiekybinio požiūrio. Jo nuomone, „skiemenu ilgųjų branduolių dvinariškumas ryškus tose kalbose, kuriose fonologiškai skiriami du skiemenu ilgųjų branduolių kirčio tipai. PakLBKP 91

Gray (1982) taip pat mano, kad pramonės ar komercinių organizacijų modeliai netaikytini švietimui. Jis teigia, jog mokyklos neturi šioms organizacijoms būdingų technologijų, kurias reikėtų išlaikyti, tobulinti arba keisti. ŽelŠV 23

Įvardžiai sakinius sieja glaudžiau negu leksinis kartojimas, jie nepapildo naujais požymiais pasakytos informacijos. Zitos Alaunienės teigimu, „sakinys su įvardžiu, turinčiu tiksliai apibendrintą reikšmę, paprastai esti neaiškus ir reikalauja tos reikšmės konkretinimo. Pakanka tik sakinio įvardį pakeisti daiktavardžiu, ir įsitikinsime, kad sakiniai tampa savarankiškesni – ryšiai tarp jų silpnėja“ (Alaunienė, 1978: 17). Svarbu paminėti, kad neturėdami konkrečios leksinės reikšmės, įvardžiai paprastai eina po daiktavardžių ir tarsi įgyja jų reikšmę. Todėl, kaip pabrėžia A. Rasimavičius, autorius siedamas sakinius įvardžiais „privalo būti labai atidus – nepažeisti grandinės. Jeigu tarp daiktavardžio ir jį pavaduojančio įvardžio atsiras tekste dar vienas tos pačios giminės bei to paties skaičiaus daiktavardis – tekstas gali pasidaryti neaiškus“ (Rasimavičius, 1983: 171).

Asmeninių įvardžių vartojimo dažnumas priklauso nuo lingvistinių veiksnių: nuo adresanto bei adresato santykio, reiškiamos minties. Tiek adresantas, tiek adresatas supranta, apie ką konkrečiu atveju kalbama (ką siedamas sakinius įvardija asmeninis įvardis *jis*). Juozo Pikčilingio nuomone, „kadangi vienas teiginys eina iš kito jau pasakyto ir išreiškia priežasties – padarinio santykį, tai sakiniai sudaro „linijinę grandinę“, kur vienas narys sukibęs su kitu tarsi grandys“ (Pikčilingis, 1971: 318). Taigi pavaduodamas kartojamuosius žodžius asmeninis įvardis *jis* padeda išvengti įkyraus tų pačių žodžių vartojimo. Vadinasi, šis įvardis tekste atlieka estetinę funkciją.

Moksliniuose tekstuose gana retai neautorinės kalbos subjektas apibūdinamas pagal profesiją – 4,6%. Adresanto bei adresato žinių fonas, kaip jau buvo minėta, yra beveik toks pat. Vieną kartą nurodžius subjekto profesiją, kitą kartą kalbant apie tą patį asmenį to kartoti nebūtina. Abu komunikacijos akto dalyviai aiškiai žino, kokios srities specialistas yra vienas ar kitas minimas citavimo subjektas. Pvz.:

„Minties eksperimentai, kuriuos mes atliekame didžiojoje vaizduotės laboratorijoje, taip pat yra gėrio bei blogio sričių tyrimas“, – sakė prancūzų **filosofas**. BarXXAMF 217

Kalbininko nuomone, balsių ilgumą galima laikyti prozodiniu reiškiniu. PakLBKP 90

Pastebėta, kad mokslinio stiliaus teorinio postilio tekstuose, nors ir labai retai, neautorinės kalbos subjektas apibūdinamas „trinarės struktūros“ atributiniais žodžių junginiais. Tokiu atveju prieš subjekto pavardę (kartais ir vardą) eina priedėlis, kuriuo dažniausiai pasakoma jo profesija ir tautybė. Pvz.:

Lenkų kalbininkas J. Anusievičius rašo: „Tapo pagaliau aišku, kad apie kalbą ne kažin ką tegalima pasakyti, naudojant jos aprašymui griežtus mokslinius metodus, kurie iš dalies arba visiškai išplėšia kalbą iš įvairiapusių sąsajų, ryšių ir priklausomybės nuo kultūros, visuomenės, tikrovės ir žmogaus.“ GudE 6

„Aš galų gale nežinau, kaip su jomis dirbti“, – sako **olandų istorikas Pieteris Geylis**. BarIF 300

„Yra du keliai susipažinti su žmonių darbais: per atskirybę arba per abstrakciją“, – rašo **vokiečių istorikas von Ranke**. BarIF 341

Mokslinio stiliaus darbuose labai retai (0,7%) pasitaiko citatų, kurios yra paimtos iš kolektyvinio „autoriaus“ knygos. Skelbiamos minties šaltinis kartais įvardijamas ne subjektu, o išplečiamu predikatu. Tokiu atveju nurodomas tikslus knygos pavadinimas, vartojamos dalyvinės konstrukcijos. Pvz.:

Akademinė „Lietuvių kalbos gramatika“ į šį klausimą atsako taip: „Gramatikos tiriamasis objektas yra kalbos gramatinė sandara, arba žodžių gramatinių formų, žodžių junginių ir sakinių struktūrinių tipų, vartojamų įvairioms gramatinėms reikšmėms nusakyti, sistema“. PaulGLKVK 5

Ir „**Lietuvių kalbos rašyboje ir skyryboje**“ tesakoma: „Prieš tiesioginę menamąją kalbą ir po jos rašomas reikiamas skyrybos ženklas“. AbarSS 142

Informacijos šaltinį Lietuvos mokslininkai dažniausiai nurodo skliausteliuose ar nuorodose pateikdami išsamią šaltinio metriką.

Kaip matyti iš diagramos, lietuvių kalbos moksliniuose tekstuose autoriai nėra linkę vertinti neautorinės kalbos subjekto vienu ar kitu atžvilgiu. Paprastai perteikiama objektyvi informacija, atsiribojama nuo subjektyvumo. Jei moksliniuose tekstuose ir pasitaiko subjektyvaus vertinimo atvejų, tai autorius subjektą apibūdina pozityviai – dažniausiai prieveiksmiu *teisingai*, būdvardžiais *žymus*, *garsus* ir aukščiausiojo laipsnio būdvardžiais. Pvz.:

Šios mokyklos **produktyviausias** atstovas J. Bartminskis rašo: „Etnolingvistikos siekis yra kalbos ne tik kaip visuomenės komunikacijos priemonės, bet ir kaip kultūros sudėtinės dalies ištyrimas“. GudE 7

Pasak **žymiausio rusų etnolingvistinės mokyklos atstovo N. Tolstojaus**, etnolingvistika – tai kalbotyros kryptis, „nukreipianti tyrinėtojo dėmesį į kalbos ir dvasinės kultūros, kalbos ir tautos

mentaliteto, kalbos ir liaudies kūrybos ryšius, tarpusavio priklausomybę ir įvairaus atitikimo apraiškas“. GudE 9

P. Gardas teisingai pastebi, kad kirtis nelaikytinas prozodiniu požymiu. PakLBKP 15

M. Dokulilas, teisingai sakydamas, kad „tai, kas sintaksinėje formacijoje specifiškai sintaksiška, neatspindi sudurtinio ar išvestinio žodžio struktūroje“, paralelizmą tarp šių dviejų kalbos sferų linkęs įžiūrėti ne tiek sintaksinėje, kiek semantinėje plotmėje. UrbŽDT 40

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad prievieksmiu *teisingai* mokslinio veikalų autorius išreiškia asmeninį santykį su perteikiama informacija, parodo savo pritarimą skelbiamai minčiai. Kitos subjektyvumo raiškos formos (*žymus, garsus, aukščiausiojo laipsnio būvardis*) daugiau akcentuoja neautorinės kalbos subjekto mokslinės veiklos nuopelnus, pasiekimus ir t. t.

Kita vertus, vertinimo bruožų galima išvelgti ir ten, kur jų iš pirmo žvilgsnio atrodytų nėra. Kaip vertinimo atmainą galima išskirti nutylėjimą. Autorius, rašydamas apie konkrečią tam tikros srities problemą ar klausimą, savo veikale gali nepaminti tos srities mokslininko ir / ar jo darbų. Tai irgi yra vertinimas – autorius atsirenka, ką, kur, kada ir kiek cituoti. Tokia situacija buvo tarybiniais metais, kai buvo draudžiama cituoti į Vakarus emigravusių kalbininkų, pavyzdžiui, Prano Skardžiaus, mintis ar apskritai minėti jų pavardes.

Onutė Petrėnienė pabrėžia, kad mokslinio stiliaus tekstuose vyrauja loginis vertinimas: jį reiškiantys atributai dažniausiai yra stilistiškai neutralūs (Petrėnienė, 2005: 94). Tokių atributų „vertinamasis komponentas yra ne emocinis atspalvis, o denotacija, pagrindinis turinys“ (Župerka, 1983: 14). Asmeninis autoriaus santykis su skelbiama informacija yra ne toks ryškus.

Svarbu pabrėžti, kad antraeilio pavadinimo žodžių junginių atributinis dėmuo yra ypatingas, nes juo pasakomas antras (kartais būna nurodyti keli) to paties subjekto pavadinimas. Semantiniu požiūriu tokių žodžių junginių dėmenys yra nelygiaverčiai. Laimutė Bučienė akcentuoja, kad „semantiškai vienas iš junginio dėmenų svarbesnis, pagrindinis, o kitas apibūdina pastarąjį koku nors požiūriu. Apoziciniai santykiai suponuoja galimybę atributiniam dėmeniui atstoti pažymimąjį dėmenį“ (Bučienė, 2001: 15). Tokiu atveju atributinis žodžių junginio dėmuo, pavaduodamas pažymimąjį dėmenį, naudojamas ekonomijos tikslams, tai yra leidžia atsisakyti įkyraus subjekto vardo ir pavardės kartojimo.

Taigi galime daryti išvadą, kad lietuvių mokslinių veikalų autoriai mokslinių tyrimų subjektą apibūdina stereotipiškai, nėra raiškos įvairovės. Pastebimas tam tikras standartiškumas. Dažniausiai nurodoma tik subjekto pavardė (kartais ir vardas). Autoriai visiškai nėra linkę reikšti subjektyvios nuomonės cituojamo autoriaus ir / ar jo teksto atžvilgiu. Tai iš dalies sąlygoja mokslinio stiliaus viena ypatybių – objektyvumas. Mokslinė informacija turi būti objektyvi ir labai tiksli. Subjektyvumas sąlygiškai galėtų „iškreipti“ mokslinę informaciją, sukelti abejonių dėl skelbiamos mokslinės informacijos tikrumo ir pagrįstumo.

AUTORINĖS KALBOS ĮVADINIŲ SAKINIŲ VEIKSMAŽODŽIŲ CHARAKTERISTIKA

Autoriaus žodžiai (kalba), kaip jau buvo minėta, ne tik nurodo tą asmenį, kuris sako ar sakė cituojamuosius žodžius, bet kartu pažymi ir tų žodžių realią situaciją. V. Sirtauto ir Č. Grendos teigimu, „šie sakiniai yra saviti, neturintys panašumo į kitus sakinius, be to, ir skaitomi jie skirtinga intonacija: autoriaus žodžiai – paprasta, o veikėjų žodžiai – aukštesniu balsu ir su atitinkama klausiamąja, tvirtinamąja ar skatinamąja intonacija“ (Sirtautas,

Grenda, 1988: 177). Kitaip tariant, įvadinėje cituojamojo sakinio dalyje, t. y. sakinio atkarpe iki kabučių, rašantysis pabrėžia, kokiame kontekste ir kaip buvo ištarti tie žodžiai.

Moksliniuose tekstuose pastebima tendencija vartoti nespecificinius, įvairių funkcinių stilių bei postilių darbuose pasitaikančius veiksmožodžius. Jų semantika nėra labai įvairi, archajiška, nepasižymi autoriaus individualumu. Autorius veiksmožodžiais (ir kitais žodžiais bei pasakymais) tiesiogiai kontaktuoja su kito subjekto kalba. Individualių, t. y. vartojamų daugiau moksliniuose tekstuose, veiksmožodžių pasitaiko labai nedaug – tik pavieniai atvejai. Tačiau pagrindinės mokslinio stiliaus ypatybės – tikslumas, abstraktumas, logiškumas ir objektyvumas – išlieka. Šio stiliaus ypatybių derinys pasireiškia ne izoliuotai, t. y. ne atskiromis ir abstrakčiomis kalbos išraiškos priemonėmis, bet „tiesiogiai eina iš mokslinių stilių determinuojančių ekstralingvistinių faktorių“ (Bitinienė, 1983: 19). Kiekvienas autorius (adresantas) vis dėlto yra individualus, pasižymi skirtingu mąstymu, rašymo stiliumi, kompetencija, patyrimu, santykiu su skaitytoju bei kalbamąja tikrove ir t. t.

Dažniausias autorinės kalbos įvadininių sakinių veiksmožodis yra *rašyti* – net 23,6%. Tai tipiškas mokslinių tekstų veiksmožodis, nes kiekvienas mokslininkas, apibendrinamas ir perteikdamas mokslinę (ir ne tik) informaciją, remiasi kitų asmenų tyrinėjimais, veikalais ir t. t. Cituodamas kitų mokslinių tekstų subjektų žodžius, ypač formaliai įprasmintus, t. y. užrašytus viename ar kitame rašytiniame tekste (knygoje, straipsnyje ir kt.), autorius veiksmožodžiu *rašyti* tiesiog nurodo, ką vienu ar kitu klausimu konkrečiame veikale yra rašęs citatos autorius, ir žymi rašytinę kalbą. Pvz.:

Dar 1912 m. L. Ščerba rašė: „Kadangi baltio trukmė, kaip matyti iš viso ankstesnio aiškinimo, priklauso nuo įvairių aplinkybių, neįmanoma pateikti bendros formulės, rodančios to paties žodžio kirčiuoto ir nekirciuoto baltio trukmės santykius: tas santykis gali būti didesnis už vieną, jam lygus arba mažesnis už jį“. PakLBKP 18

Ch. Lalo rašė: „Šių laikų struktūralistinė estetika iškelia vieną esminį reikalavimą: bet koks meno kūrinys gali ir turi būti nagrinėjamas kaip polifoninio pobūdžio kombinuotas žaidimas“. GaižMS 68

A. Jakulienė rašo: „Kodėl vienais atvejais sangražiniai veiksmožodžiai sangražos dalelytę turi žodžio gale, o kitais prieš veiksmožodžio šaknį, remiantis vien tik baltų kalbų medžiaga, atsakyti neįmanoma“. PaulGLKVK 37

Adresatas tai suvokia kaip esamą ir neginčytiną užrašytos minties faktą. Dažnai tokiais atvejais adresantas nurodo, kokiame rašytiniame šaltinyje cituojamoji mintis pateikta – nurodomas tikslus šaltinio pavadinimas ir kita svarbi informacija, pvz.:

Neokantininkas Habermasas knygoje „Modernybės filosofinis diskursas“ skyriuje apie žanrų skirtumą tarp filosofijos ir literatūros rašė, kad Derrida, rimtai traktuodamas Nietzsche's darbu literatūriškumą, pasirinko jo nužymėtą kelią atsakui į totalios proto savikritikos paradoksą. BarXXAMF 250

„Ir nekalbėk man daugiau apie kategorinį imperatyvą, mano bičiuli“, – rašė Nietzsche, kreipdamasis į numanomą savo klausytoją „Linksmajame moksle“, 335 fragmente. BarXXAMF 230

Kaip atskiras tipas išsiskiria sintaksinė konstrukcija su įvardiniu prievėksmiu *kaip*, kuris sakinyje atlieka jungtuko funkciją. V. Labučio žodžiais tariant, „šie sakiniai artimi lyginamiesiems, tačiau juose tik gretinami du faktai, nėra aiškaus dalyko, su kuriuo būtų kas nors lyginama“ (Labutis, 2002: 308). Pvz.:

Kaip rašo V. Labutis: „Visų intonacijos savitumų, net jos kitimo ir visų pauzių skrybybos ženklai negali realizuoti – jais stengiamasi parodyti tik pačius ryškiausius intonacijos pokyčius, tekstui reikšmingiausias pauzes“. AbarSS 65

Kaip rašė P. Van Tieghemas (Tighemas), „klasicistinė estetika buvo uždara“. GaižMS 17

Autorinės kalbos įvardinio sakinio tariniu mokslinio stiliaus tekstuose paprastai eina tokie veiksmažodžiai, kuriuos semantikos atžvilgiu galima išskirti į dvi grupes (Balkevičius, 1963: 391; Sirtautas, Grenda, 1988: 178; Labutis, 2002: 357):

- 1) veiksmažodžius, reiškiančius kalbėjimo veiksmą, priežastį bei tikslą;
- 2) veiksmažodžius, reiškiančius mąstymą arba psichinį procesą, kuris vyksta mąstymo ar kalbėjimo metu.

Iš pirmosios grupės (kalbėjimo veiksmažodžių bei jų kontekstinių sinonimų) dažniausiai vartojami veiksmažodžiai *teigti* (net 20,0%), *sakyti* (4,5%) ir *tvirtinti* (2,6%). Iš jų nėra aišku, kokia kalbos forma yra cituojama. Kiti veiksmažodžiai (pvz.: *prisipažinti*, *pabrėžti*, *pareikšti*, *pažymėti*, *aiškinti* ir kt.) šiuose tekstuose vartojami palyginti retai. Nors minėti veiksmažodžiai (*teigti*, *sakyti* ir *tvirtinti*) vartojami kaip sinonimai, tarp jų vis dėlto yra šiokių tokių semantinių skirtumų. Šiuo atžvilgiu iš šių trijų veiksmažodžių artimiausi yra *teigti* ir *tvirtinti* (pastarasis yra stipresnio laipsnio). Antanas Lyberis „Sinonimų žodyne“ nurodo, jog *tvirtinti* (*teigti*) – tai „sakyti ką tikrai esant“ (Lyberis, 2002: 527). Mokslininkas, apibendrinamas ar analizuodamas tam tikrus reiškinius, tekste perteikia tai, kas kito autoriaus jau yra išaiškinta, žinoma ir neginčytina.

Kantas **teigė**, kad „žmonių poelgius, nors jie dėl savo laiko atžvilgiu ankstesnių determinantų būtini, mes vis dėlto vadiname laisvais, kadangi tai yra vidiniai, mūsų pačių galiomis sukelti vaizdiniai ir jų tam tikromis aplinkybėmis sužadinti troškimai, ir, vadinasi, mūsų pačių nuožiūra atlikti poelgiai < ... >“. BarXXAMF 33

A. Šmitas **teigia**, kad „akcentas yra pirmutinis ir tiesioginis diftongizacijos faktorius, sukeliantis ne tik žymų pailgėjimą, bet ir pirmiausia tam tikrą intonaciją su reikiamu spūdžio kontrastu“. PakLBKP 148

Gindamas profesionalių istorikų garbę, Geylis **tvirtina**, kad paties Toynbe'o pateikti Šiaurės Amerikos bei Italijos istorijos faktai yra „beviltiškai klaidingi“. BarIF 300

Croce **tvirtina**, kad „nėra jokios būtinybės empiriniams graikų ir romėnų aristokratijos istorijos faktams kartotis, o civilizacijoms – atsirasti ir žlugti, kaip tai nutiko antikoje“. BarIF 300

Teigdamas vienokią ar kitokią mokslinę tiesą, cituodamas kitų asmenų (subjektų) mintis, žodžius autorius pats tuo neabejoja ir tam pritaria (kaip ir pats teigiantysis). Viena iš veiksmažodžio *teigti* reikšmių – „stengtis, kad priimtų kokią mintį, koki įsitikinimą“ (DLKŽ, 2000: 837).

Tokiu atveju veiksmožodžiai *teigti* ir *tvirtinti* yra labai parankūs ir tinkami. Jie pabrėžia cituojamo autoriaus tvirtą nuomonę vienu ar kitu klausimu, parodo, kad jis nė kiek neabejoja tuo, ką teigia. Norėdamas teigti ar tvirtinti esant tikrą vieną ar kitą dalyką, pats tuo turi neabejoti, mokėti argumentuoti savo teiginį. Šiuo požiūriu šiek tiek skiriasi veiksmožodžio *sakyti* semantika. Vartodamas šį veiksmožodį autorius tarsi parodo ryšį su šnekamosios kalbos dialogu. „*Sakyti – žodžiais reikšti mintis, kalbėti*“ (DLKŽ, 2000: 671). Pvz.:

*Samprotaudamas apie būtinybę priešintis neteisybei, jis **sako**, kad menininko pastangos dažnai atrodo vienišos, lyg jos būtų laukuose „klajojanti žaltvykslė“.* GaižMS 92

*Danto **sako**, kad „pranašas traktuoja praeitį iš perspektyvos, kurią turės tik ateities istorikai, kai dabartiniai įvykiai taps praeitimi ir jų prasmė taps matoma“.* BarIF 348

*„Be savigarbos visi troškimai ir veikla yra tušti, ir mes panyrame į apatiją ir cinizmą“, – **sakė** Rawlsas.* BarXXAMF 289

Gana retai autorinės kalbos įvardiniuose sakiniuose vartojamas veiksmožodis *užbaigti* – tik 0,7 %. Jis parodo tam tikro veiksmo, proceso pabaigą. Pvz.:

*Poskyrį apie žydus Herderis **užbaigia** kaip prasto skonio moralizuojantis pamokslininkas: „tai augalas, parazituojantis ant kitų nacijų kamienu, gudrių perpirkinėtojų padermė, išmėtyta po visą pasaulį, padermė žmonių, nepaisant priespaudos, neturėjusi garbės, nesvajojusi apie stogą virš galvos, niekada nesigailėjusi tėvynės“.* BarIF 100

*Po trylikos metų rašymo Augustinas **užbaigia** dvidešimt dviejų knygų Dievo valstybę sakiniu: „Atrodo, kad, Viešpačiui padedant, būsiu gražinės šio milžiniško veikalo skolą“.* BarIF 42

Iš protinę veiklą nusakančių veiksmožodžių įvardiniuose sakiniuose dažniausi yra *pastebėti* (6,5%) ir *manyti* (5,1%). Kitų veiksmožodžių, kaip ir pirmosios grupės (kalbėjimo veiksmožodžių), tokio pobūdžio tekstuose pasitaiko pavieniai atvejai. Šie veiksmožodžiai vartojami atsižvelgiant į adresanto intenciją adresato atžvilgiu. Moksliniame tekste adresantas (veikalo autorius), rašydamas veiksmožodį *pastebėti*, parodo, t. y. pabrėžia adresatui, jog cituojamoji mintis (frazė) apie tam tikrą tikrovės reiškinį ar daiktą yra tos minties autoriaus (tarp adresanto ir adresato atsiradusio trečiojo informacijos subjekto) stebėjimo, mąstymo bei įžvalgos padarinys. Pvz.:

*„Etika ir yra mokslas, kuris įgalina žmones suprasti, kaip jiems pereiti nuo pirmosios pakopos prie antrosios“, – **pastebėjo** MacIntyre’as.* BarXXAMF 80

*„Istorijos tikrovę mąstant kaip jėgų žaismę, – **pastebi** Gadameris, – šios idėjos akivaizdžiai nepakanka parodyti jos vienybės būtinumui“.* BarIF 96

*„Kai viskas atrodo taip akivaizdu, galima jausti, kad nieko negali būti ir pasakyta“, – **pastebėjo** Warnockas.* BarXXAMF 53

Kiek kitokia intencija veikalo autorius vartoja veiksmožodį *manyti*. „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ nurodoma, kad „manyti – tai būti kokios nuomonės, būti įsitikinusiam“

(DLKŽ, 2000: 381). Subjekto įsitikinimas vienu ar kitu klausimu čia vaidina labai svarbų vaidmenį. Autorius pabrėžia, jog subjektas nėra kiek neabejoja sakomu teiginiu. Pvz.:

Kantas manė, kad „visiškas valios ir moralės dėsnių atitikimas yra šventumas – tobulybė, nepasiekiamą vienai jutimais suvokiamo pasaulio protingai būtybei jokiau jos egzistavimo momentu“. BarXXAMF 288

Taylor mano panašiai: „Nors pramonės ir švietimo vadyba turi daug skirtumų, esminiai principai yra tie patys: painiavos įneša tik terminologiniai neaiškumai“. ŽelŠV 24

Collingwoodas mano, jog istorijos filosofas turi ieškoti ne atsakymo į klausimą, „Koks yra istorijos modelis?“ ar „Kokie yra istorijos dėsniai?“, bet „Kas yra istorija?“. BarIF 346

Kita vertus, mokslinio teksto autorius kartu akcentuoja, jog tai yra subjektyvi jo nuomonė, jokia būdu neprimetama kitiems. Tiek adresantas, o juo labiau adresatas teigiamai minčiai gali ir nepritarti, turėti savo tvirtą nuomonę aptariamuoju klausimu. Taigi cituojamo autoriaus skelbiamai minčiai gali nepritarti kiti asmenys. Yra pavyzdžių, kai jo skelbiamą mintį neigia kitas asmuo:

A. Laigonaitė abejoja, ar tinka lietuvių kalbos priegaidei skiemens kirčio vardas, nes, remdamasi mūsų tyrinėjimais, mano, kad „lemiamą vaidmenį priegaidei pažinti vaidina tik pirmieji dvi-garsių sandai“. PakLBKP 146

Kantas, priešingai, manė, kad „padaryti žmogų laimingą – visai kas kita, negu padaryti jį gerą <...>“. BarXXAMF 81

Tačiau, skirtingai nei Motoreaš, Prichardas ir Rossas, jis nemanė, kad teiginiai apie idealus bei vertybes simbolizuoja tam tikras realiai egzistuojančias daiktų ir reiškinių savybes. BarXXAMF 55

Cröse, skirtingai nei Hegelis, nemano, kad kiekviena dvasios raidos pakopa būtina pereinant prie kito ciklo. BarIF 181

Moksliniuose tekstuose pastebima (nors ir pavieniai atvejai) ir individualių, labai retai vartojamų veiksmažodžių, kaip antai: *reziumuoti, formuluoti, interpretuoti, akcentuoti, kons-tatuoti*, ir pan. Tokio tipo veiksmažodžius sąlygiškai galėtume priskirti trečiajai (be kalbėjimo, mąstymo ir suvokimo), turinčiai knygiskumo atspalvį, veiksmažodžių grupei. Visi jie yra tarptautiniai žodžiai, ir nors labai retai, vis dėlto vartojami mokslinio stiliaus tekstuose.

Veiksmažodžiai *reziumuoti* ir *apibendrinti* (jų rasta 0,2% ir 0,5%) yra panašios semantikos. *Reziumuoti* – „daryti reziumą, trumpai apibendrinti“ (TŽŽ, 1985: 427). *Apibendrinti* – „padaryti išvadą iš atskirų atvejų, faktų; padaryti bendrą, lyginant su kitais“ (DLKŽ, 2000: 22). Tačiau tarp šių veiksmažodžių yra tam tikrų reikšmės niuansų. Veiksmažodis *apibendrinti* yra stilistiškai neutralus, jis yra indiferentus visais atžvilgiais ir be kokio stilistinio transformavimo gali būti vartojamas visų funkcinių stilių tekstuose. Tuo tarpu veiksmažodis *reziumuoti* turi aiškų knygiskumo atspalvį. Pvz.:

„Trumpai tariant, – **reziumuoja** savo pagrindinį priekaištą substancinei istorijos filosofijai Danto, – jie bando papasakoti istoriją iki to, kol istorija gali būti tinkamai papasakota“. BarIF 348

Augustinas **apibendrina** šį dualizmą: „Du gyvenimai sukuria dvi valstybes – žemiškąją, kuri paremta meile sau ir panieka Dievui, ir dieviškąją, kuri paremta meile Dievui ir panieka sau“. BarIF 42

Veiksmažodis *konstatuoti* savo semantika panašus į veiksmažodžius *teigti* bei *tvirtinti*. *Konstatuoti* – „nustatyti, pažymėti faktą, neabejotiną buvimą, tikrumą“ (DLKŽ, 2000: 324). Šis veiksmažodis mokslinio stiliaus tekstuose vartojamas ne taip dažnai – 1,9%. Juo akcentuojamas skelbiamos minties, idėjos tikrumas, subjekto įsitikinimas vienu ar kitu klausimu, pvz.:

A. Sverdiolas **konstatuoja**, kad „net tokį kultūros istorijos požiūriu turiningą reiškinį, kaip krikščionybės įvedimas, A. Maceina iš esmės aiškino šių „pradų“ sąveika“. BarIF 246

„Bet sunku suprasti, kaip ji gali būti patvirtinta istorijos faktais, kuriais ji remiasi“, – **konstatuoja** Dray' us. BarIF 320

„Reikia palaukti, – **konstatavo** jis, – kol ateis nauja filosofų padermė“. BarXXAMF 325

Įvadiniuose autorinės kalbos sakiniuose vartojamas veiksmažodis *akcentuoti* – „kalboje ar parašytame tekste pabrėžti, išskirti svarbiausią mintį, žodį“ (TŽŽ, 1985: 17). Tokių veiksmažodžių moksliniuose tekstuose rasta 0,2%. Kiek dažniau vartojamas šiam veiksmažodžiui artimas stilistiškai neutralus veiksmažodis *pabrėžti* (1,9%), pvz.:

Šalkauskis **akcentuoja** trečiąjį aspektą: „kultūrinis pažangos idealas yra apribotas mūsų empirinės tikrovės savybėmis, nuo kurių jis negali atsipalaiduoti, neišeidamas iš kultūros srities“. BarIF 239

Tačiau tame pačiame straipsnyje autorė specialiai **pabrėžia**: „Veiksmo pabaigos (rezultatinę) priešdėlio pa- reikšmę negalima maišyti su įvykio veiksmo reikšme aplamai, nurodančia tik bet kokį veiksmo proceso nutraukimą, jo apribojimą“. PaulGLKVK 61

Kitų funkcinių stilių tekstų įvadiniuose sakiniuose tarptautiniai žodžiai, turintys knygiskumo atspalvį, beveik nevartojami: grožiniuose tekstuose jie tiesiog išsiskirtų iš bendro konteksto.

Taigi galima teigti, kad mokslinio stiliaus tekstuose vartojami stereotipiniai autorinės kalbos įvadinių sakinių veiksmažodžiai. Šiuo atžvilgiu autoriai nėra individualūs. Kiekvienas tekstas yra kitoks, tad autorius, vartodamas vieną ar kitą veiksmažodį aptariamojo pobūdžio sakiniuose, atsižvelgia į teksto visumą: jo struktūrą, temą, vienovę, stilių, adresato kompetenciją ir t. t. Dažniausiai vartojamas veiksmažodis *rašyti* (23,6 proc.), toliau eina *teigti* (20,0%), *sakyti* (14,5%), *pastebėti* (6,5%), *manyti* (5,1%), *tvirtinti* (2,6%). Kai šalia citatų nurodomas autorius, dažniausiai pateikiama subjekto pavardė (82,4%) be mokslinės ar kitos veiklos charakteristikos. Beveik septynis kartus rečiau subjektas įvardijamas asmeniniu įvardžiu *jis* (12,0%).

Literatūra

- Alaunienė Z. *Sakinių siejimas ir mokinių kalba*. Vilnius, 1978.
- Balkevičius J. *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius, 1963.
- Bitinienė A. *Mokslinis stilius*. Vilnius, 1983.
- Bučienė L. Antraeilio pavadinimo atributiniai junginiai. *Žmogus ir žodis*. 2002. Nr. 3. P. 10–15.
- DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. 3-iasis leid. Vilnius, 1997.
- DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 4-asis leid. Vilnius, 2000.
- Hunston S., Thompson G. *Evaluation in Texts*. Oxford, 2000.
- Labutis V. *Lietuvių kalbos sintaksė*. 3-iasis leid. Vilnius, 2002.
- Lyberis A. *Sinonimų žodynas*. Vilnius, 2002.
- Petrėnienė O. Mokslo subjektų atributų raiška tekstuose. *Žmogus ir žodis*. 2005. Nr. 1. P. 92–95.
- Pikčilingis J. *Lietuvių kalbos stilistika*. Vilnius, 1971. T. 1.
- Rasimavičius A. Dėl teksto sandaros. *Lietuvių kalba mokykloje*. Kaunas, 1983. T. 1. P. 166–182.
- Ryvitytė B. Vertinimo raiška lingvistinių knygų recenzijose. *Žmogus ir žodis*. 2005. Nr. 1. P. 96–97.
- Sirtautas V., Grenda Č. *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius, 1988.
- TŽŽ – *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius, 1985.
- Župerka K. *Lietuvių kalbos stilistika*. Vilnius, 1983.

Santrumpos

- GaižMS – A. Gaižutis. *Meno sociologija*, 1998.
- GudE – A. Gudavičius, *Etnolingvistika*, 2000.
- PakLBKP – A. Pakerys, *Lietuvių bendrinės kalbos prozodija*, 1982
- BarXXAMF – J. Baranova, *XX amžiaus moralės filosofija: pokalbis su Kantu*, 2004.
- ŽelŠV – R. Želvys, *Švietimo vadyba ir kaita*, 1999.
- BarIF – J. Baranova, *Istorijos filosofija*, 2000.
- AbarSS – J. Abaravičius, *Skyrybos stilistika*, 2002.
- UrbŽDT – V. Urbutis, *Žodžių darybos teorija*, 1978.
- PaulGLKVK – A. Paulauskienė, *Gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžių kategorijos*, 1979.

SAULIUS DAMOŠIUS

The evaluation clarity in scientific style texts

Summary

This paper deals with scientific style, non-authorian texts, subject characterization ways. It also analyses which verbs go as predicates in authorian anticipatory sentences. It has been determined that in the introductory parts of quotations in scientific style texts the verb *to write* is mostly used. Indicating the author, usually his or / her surname is written next to quotations. It seems that Lithuanian authors are not liable to say their subjective opinion about quoted authors or their text.